

ДИСКУСІЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ «СУДОВА ВЛАДА» В ДОКТРИНІ ТЕОРІЇ ПРАВА

САПАРОВА Анастасія Олександрівна - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теоретичних та приватноправових дисциплін Київського міжнародного університету

<https://orcid.org/0000-0001-5569-8192>

ТИМЧУК Артем Олександрович - студент магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Київського міжнародного університету

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.3.20

Судову владу необхідно розглядати як самостійну та незалежну гілку державної влади, створену для вирішення, на основі закону, соціальних конфліктів між державою і громадянами, самими громадянами, юридичними особами; контролю за конституційністю законів; захисту прав громадян в їх взаємовідносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами; контролю за дотриманням прав громадян при розслідуванні злочинів і проведенні оперативно-розшукової діяльності; встановлення найбільш значущих фактів і станів. Пропонується додатково включити в це поняття також й здійснення правотворчості та тлумачення нормативних правових актів. Ці повноваження судових органів органічно входять до повноважень з вирішення конфліктів, з конституційного контролю. Вони не відокремлюються в рамках правосуддя, але поширюються на всю цю функцію в цілому.

Ключові слова: судова влада, правосуддя, народовладдя, орган держави.

Постановка проблеми

Враховуючи, що метою конституційних перетворень в Україні є формування та розвиток сучасного українського конституціоналізму, особливого значення набуває визначення сутності та змісту судової влади в контексті формування та розвитку громадянського суспільства та розгляд судової влади як соціального феномену.

Судова влада за своєю суттю в демократичній правовій державі належить до систе-

ми народовладдя. Вона забезпечує реалізацію найважливіших конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав спільнот й народу в цілому. Демократичні основи організації та функціонування судової влади (наявність народних засідателів і присяжних, незалежність суддів, змагальність сторін тощо) надають можливість розглядати її як особливий канал реалізації влади народу. Так, Конституція України поряд із закріпленням ознаки державності для судової влади своїми нормами водночас більш детально впроваджує й принцип первинності народовладдя в реалізації судової влади. Так, у ст. 124 Конституції України проголошується правило обов'язковості судових рішень до виконання на всій території України (що забезпечується силою примусу державної влади України) і водночас встановлюється принцип ухвалення судових рішень судами іменем України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Судова влада завжди привертала увагу вчених та політиків, адже вона відноситься до тих соціально-правових феноменів, інтерес до яких не тільки не згасає із часом, а навпаки, підвищується, особливо в складних умовах політико-правових реформ та конституційних модернізацій.

Утім, незважаючи на істотний у кількісному вимірі доробок, є підстави констатувати: у конституційно-правовій доктрині відсутня єдина, злагоджена позиція щодо

визначення сутності, змісту та відповідного уніфікованого поняття судової влади.

Мета і завдання дослідження

У цій статті робиться спроба встановлення правової природи, конститутивних рис, функціональних й інституційних особливостей судової влади.

Виклад основного матеріалу

У різних сферах наукового обігу склалися змістовно різні визначення феномена влади. Найбільш поширеними є такі:

– «силове» значення терміна «влада», як панування і примус, підкорення. Безумовно, зміст юридичного поняття «судової влади» «ввібрало» в себе це значення з позиції доміанти в суспільстві закону та його реалізації (судової влади), санкціонованих державою, – його легітимних характеристик; – «вольове» значення терміна «влада» – як «здатності» нав'язувати «свою волю» всупереч опору. Яскравим прикладом саме такого трактування є наукові погляди М. Вебера, який визначив владу як вірогідність того, що один діяч у суспільних взаєминах проявить власну волю всупереч опору інших [2].

Варто зазначити, що таке змістовне значення також увійшло до змісту спеціально-юридичного поняття судової влади через принципи її функціонування, зокрема щодо невідворотності покарання згідно із законом, іноді всупереч іншим суспільним важелям, моралі тощо – характеристики легальності;

– «телеологічне» розуміння влади, відповідно до якого влада – це інструмент досягнення певної мети. У цьому контексті судова влада спрямована на встановлення загальносуспільних благ – істини та верховенства Закону;

– «інструменталістське» значення влади, що трактує владу як здатність до мобілізації ресурсів для досягнення певних цілей. Дійсно, у змісті поняття «судова влада» передбачено функціонування системи її органів як реалізаторів відповідних положень;

– «конфліктне» розуміння терміна «влада» зводить її до позиції панування, пов'язаної зі здатністю окремих груп чи індивідів контролювати розподіл суспільних

цінностей. При тлумаченні поняття «судова влада» в контексті демократично-правової доктрини йдеться про певний вплив змісту загального суспільного поняття «блага» на його значення;

– «структуралістське» розуміння характеризує владу як особливі відносини між керівником і керованим [9].

Це тлумачення також є адаптивним до змісту поняття «судова влада» крізь призму положень про єдність вертикалі державних судових органів у межах цієї складової влади. Натомість, враховуючи характеристики незалежності в змісті поняття «судова влада», імовірніше можна вести мову про специфічний вид підпорядкування в питаннях адміністрування, ніж про типові відносини між керівником і керованим;

– «поведінкове, або біхевіористське» розуміння, згідно з яким влада є певним типом поведінки, заснованим на можливості зміни поведінки інших людей [6].

Це розуміння поняття влади, насамперед, можна вважати характеристикою змісту судової влади в контексті обов'язкової наявності санкціонованих державою повноважень, її імперативного характеру.

Системний аналіз наукових підходів та доктрин щодо дефініціювання судової влади надає можливість виокремити низку напрямів сутнісно-змістовної характеристики судової влади. Так, розповсюдженим є підхід, відповідно до якого судова влада ототожнюється із системою органів, які її опосередковують (судовою системою). Сукупність судів, організованих на демократичних принципах з урахуванням національно-державного та адміністративно-територіального устрою держави, називають судовою системою.

Г. Мурашин називає судову владу системою незалежних державних органів – судів, зобов'язаних від імені держави здійснювати правосуддя, вирішувати в судових засіданнях правові спори й конфлікти [5, с. 68].

На думку Ю. Дмитрієва та Г. Черемних, судова влада є публічно-правовим утворенням, що є системою спеціальних державних і муніципальних органів, наділених передбаченими законом владними повноваженнями, які спрямовані на встановлення істини, відновлення справедливості, вирішення

спорів і покарання винних, рішення яких є обов'язковими для виконання всіма особами, яких вони стосуються [3, с. 48].

Варто відзначити, що такий же підхід до визначення судової влади знайшов втілення й у першому документі, що містив її визначення, а саме в Концепції судово-правової реформи в Україні 1992 р.: «Судова влада – система незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя. Суди мають владні повноваження для поновлення порушеного права й справедливості» [7].

Варто зазначити, що владою треба вважати не орган чи посадову особу, а те, що вони можуть і спроможні зробити. Фактично це повноваження, функція, але не її виконавець. Більше того, суд чи суддя є лише органом, що її опосередковує, виражає судову владу, первинним джерелом якої є народ.

Отже, суб'єктний підхід до визначення судової влади охоплює лише зовнішню, формальну ознаку її суб'єктів – судову систему, не враховуючи особливостей її функціонування.

У сучасній літературі виокремлюється й інший підхід щодо визначення судової влади. Зокрема, її зміст виражається через специфіку владних повноважень судових органів чи форму судової діяльності. Наприклад, В. Бринцев розглядає судову владу як законну діяльність усіх ланок судової системи із забезпечення й реалізації конституційного, господарського, кримінального, адміністративного та цивільного правосуддя [1, с. 25–36].

Судову владу можна визначити і як особливе повноваження суду з вирішення соціальних конфліктів правового характеру.

Вважаємо, такий «функціональний» підхід щодо визначення судової влади є спірним, адже в цьому випадку відбувається ототожнення судової влади з правосуддям. Варто зазначити, що явище судової влади не варто ототожнювати з правосуддям. Воно є ширшим за змістом і більш загальним за природою. Правосуддя є не синонімом судової влади, а її особливою компетенцією.

Дійсно, здійснення правосуддя займає центральне місце у функціонуванні судової

влади та становить правозастосовну діяльність суду з розгляду й вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ із метою охорони прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [4, с. 697].

Поряд із цим слід звернути увагу також на те, що судова влада наділена ще й конституційними можливостями здійснювати активний вплив на рішення та дії законодавчої та виконавчої влади, «врівноважувати» їх [8, с. 23].

Правосуддя необхідно визнавати однією з кількох функцій судової влади. Зокрема, поряд із правосуддям під час визначення судової влади необхідно враховувати ще й таку її важливу функцію, як контрольна – здійснення конституційного та іншого судового контролю за актами, рішеннями та діями органів законодавчої й виконавчої влади та їхніх посадових осіб. Саме в цьому вигляді судової діяльності відображується місце судової влади в системі розподілу влад та специфіка їхньої взаємодії.

Правосуддя та судова влада – це пов'язані, проте не тотожні поняття. Правосуддя – це діяльність судових органів (включно судів), що здійснюють судову владу. Судова влада, у свою чергу, відповідно до теорії й практики розподілу влади, є самостійною незалежною сферою публічної влади, яка створена для вирішення на основі закону соціальних конфліктів, контролю за конституційністю законів, захисту прав та свобод людини й громадянина.

Висновки

Зміст судової влади (як складової державної влади) має характеристики соціальної влади у складі державної, адже вона спрямована на забезпечення загальносуспільних потреб (як соціальна влада). Водночас судова влада має певні характеристики політичної влади, адже «поширює» свою дію на різні сфери життєдіяльності громадянського суспільства, зокрема ті, що перебувають поза державним регулюванням. Прикладом цього може бути регуляторна дія ре-

зультатів функціонування судової влади на моральні засади суспільства (які також перебувають поза державним регулюванням).

Судова влада – це найбільш раціональна й ефективна форма контролю державної влади. Як соціальний феномен судова влада є гілкою державної влади, діяльність якої спрямована на захист і суспільства, і держави, їхніх інтересів, прав, свобод, конституційного ладу на основі верховенства закону й прийнятих процесуальних форм. Особливе значення щодо здійснення конституційного контролю має Конституційний Суд України.

Література

1. Бринцев В. Д. Судебная власть. Правосудие: пути реформирования в Украине. Харьков : Ксилон, 1998. 186 с.
2. Влада. *Вільна енциклопедія*. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B%D0%B0%D0%B4%D0%B0> (дата звернення: 13.02.2023).
3. Дмитриев Ю. А., Черемних Г. Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека. *Государство и право*. 1997. № 8. С. 48–53.
4. Маляренко В. Т. Правосуддя. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.
5. Мурашин Г. О. До питання реформування судової влади. *Правова держава*. Київ, 1997. Вип. 7. С. 68–75.
6. Політологія : підручник / за ред. В. Г. Кремня, М. І. Горлача. Харків, 2001. 639 с. URL: http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/iplp_kspd_Politologiya%20Kremin%20Gorlach/ (дата звернення: 26.03.2023).

SUMMARY

The judiciary must be considered as an independent branch of state power, created to resolve, on the basis of the law, social conflicts between the state and citizens, citizens themselves, legal entities; control over the constitutionality of laws; protection of citizens' rights in their relations with executive authorities and officials; control over the observance of the rights of citizens during the investigation of crimes and the implementation of investigative activities; establishment of the most significant facts and circumstances. It is proposed to additionally include in this concept also the implementation of law-making and the interpretation of normative legal acts. These powers of judicial bodies are organically included in the powers of conflict resolution and constitutional control. They are not separated within the framework of justice, but extend to this entire function as a whole.

Key words: judiciary, justice, people's power, state body.

html/D/iplp_kspd_Politologiya%20Kremin%20Gorlach/ (дата звернення: 26.03.2023).

7. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року. *Відомості Верховної Ради*. 1992. № 30. Ст. 426.

8. Стефанюк В. С. Судова система України та судова реформа. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

9. Юрій М. Ф. Політологія. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part2/501.htm (дата звернення: 28.03.2023).